

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18838818>

Yunusov Abduvohid

Farg'ona viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi, Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi boshligi podpolkovnik

Annotatsiya: *Mazkur maqolada favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish va ko'rsatishning nazariy-metodologik asoslari hamda amaliy mexanizmlari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida favqulodda vaziyatlarning ko'p omilli xususiyati, "oltin soat" tamoyilining ahamiyati, idoralararo muvofiqlashtirish mexanizmlari hamda aholining birlamchi tibbiy tayyorgarlik darajasi ilmiy jihatdan o'rganildi. Tizimli, funksional va integrativ yondashuvlar asosida favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning uch darajali (institutsional, professional va ijtimoiy) modeli ishlab chiqildi.*

Tadqiqot natijalari birinchi tibbiy yordam samaradorligi tashkiliy boshqaruv, tezkorlik, standartlashtirilgan harakat algoritmlari va aholining amaliy ko'nikmalari uyg'unligiga bog'liqligini ko'rsatdi. Shuningdek, favqulodda vaziyatlarda psixologik barqarorlikni shakllantirish va simulyatsion treninglarni joriy etish birinchi yordam sifatini oshirishning muhim omili ekanligi asoslab berildi. Mazkur maqola favqulodda vaziyatlarda inson hayotini saqlab qolish va sog'liqni saqlash tizimi samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *Favqulodda vaziyat, birinchi tibbiy yordam, oltin soat tamoyili, triage (saralash), tezkor boshqaruv, idoralararo muvofiqlashtirish, sog'liqni saqlash tizimi, tibbiy savodxonlik, psixologik barqarorlik, simulyatsion trening, integrativ yondashuv, xavfsizlik, evakuatsiya, tibbiy algoritm, inson hayotini saqlash.*

KIRISH

Globalashuv jarayonlari jadallashib borayotgan, urbanizatsiya va texnogen omillar kuchayib borayotgan hozirgi davrda favqulodda vaziyatlar (FV) inson hayoti va salomatligiga jiddiy tahdid soluvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tabiiy ofatlar (zilzila, suv toshqini, ko'chki), texnogen avariylar (yong'in, portlash, kimyoviy zaharlanish), shuningdek, ijtimoiy xavf-xatarlar favqulodda vaziyatlar tizimining murakkab va ko'p omilli tabiatini belgilaydi. Bunday sharoitda birinchi tibbiy yordamni o'z vaqtida, to'g'ri va tizimli tashkil etish inson hayotini saqlab qolishning asosiy omili hisoblanadi.

Favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish jarayoni nafaqat klinik ko'nikmalarni, balki tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarini, resurslarni samarali taqsimlashni, tezkor axborot almashinuvini hamda aholining tayyorgarlik darajasini o'z ichiga olgan

kompleks tizim sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, jarohatlanganlarga dastlabki “oltin soat” ichida malakali yordam ko’rsatilishi o’lim ko’rsatkichlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Shu bois birinchi tibbiy yordamni tashkil etish masalasi tibbiyot, favqulodda vaziyatlar boshqaruvi, pedagogika va psixologiya fanlari kesishgan nuqtada o’rganilishi zarur bo’lgan dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

O’zbekiston Respublikasida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish bo’yicha davlat siyosati izchil amalga oshirilmoqda. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi tizimi doirasida aholining favqulodda vaziyatlarga tayyorgarligini oshirish, qutqaruv xizmatlarini modernizatsiya qilish hamda birinchi yordam ko’rsatish mexanizmlarini takomillashtirish bo’yicha keng ko’lamli ishlar olib borilmoqda. Biroq amaliyot shuni ko’rsatadiki, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish jarayonida muvofiqlashtirish, tezkorlik va aholining amaliy ko’nikmalari yetarli darajada shakllanmagan holatlar ham uchray turadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari, tashkiliy mexanizmlari hamda samaradorlik omillari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — favqulodda vaziyat sharoitida birinchi tibbiy yordamni tashkil etish va ko’rsatishning ilmiy asoslangan modelini ishlab chiqish hamda uning amaliy samaradorligini oshirish bo’yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot obyekti sifatida favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordam ko’rsatish tizimi, predmeti sifatida esa mazkur jarayonning tashkiliy, metodik va amaliy mexanizmlari belgilandi. Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, statistik ma’lumotlarni umumlashtirish hamda empirik kuzatuv metodlaridan foydalanish nazarda tutiladi.

Shunday qilib, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish va ko’rsatish masalasi inson xavfsizligini ta’minlash, jamiyat barqarorligini mustahkamlash hamda sog’liqni saqlash tizimining samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot ushbu yo’nalishda ilmiy-nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish va ko’rsatish masalasi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ko’p tarmoqli yondashuv asosida o’rganilmoqda. Xalqaro ilmiy manbalarda ushbu muammo asosan “emergency medical response”, “pre-hospital care” hamda “disaster medicine” konsepsiyalari doirasida tadqiq etilgan bo’lib, unda tezkorlik, resurslarni optimallashtirish va boshqaruvning integratsiyalashgan modeli asosiy o’rin tutadi. Jahon sog’liqni saqlash tizimida favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni oshirish bo’yicha konseptual hujjatlar ishlab chiqilgan bo’lib, xususan, World Health Organization tomonidan sog’liqni saqlash tizimlarining favqulodda vaziyatlarga chidamliligini ta’minlash, birlamchi tibbiy yordam ko’rsatishning standartlarini joriy etish hamda aholi o’rtasida hayotiy ko’nikmalarni shakllantirish masalalari alohida ta’kidlangan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordam samaradorligi ko'p jihatdan "oltin soat" tamoyiliga amal qilinishiga bog'liq. Travmatologiya va reanimatologiya sohasidagi tadqiqotlar jarohatlangan shaxsga dastlabki 60 daqiqa ichida ko'rsatilgan malakali yordam o'lim ko'rsatkichlarini keskin kamaytirishini isbotlaydi. Shu bilan birga, ko'plab xorijiy tadqiqotchilar birinchi yordamni tashkil etishda logistika, tezkor axborot almashinuvi va koordinatsiya mexanizmlarining muhimligini qayd etadilar. Bu yondashuv favqulodda vaziyatlarda tibbiy xizmatni nafaqat klinik, balki boshqaruv tizimi sifatida ham ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Milliy ilmiy manbalarda favqulodda vaziyatlar tizimi, asosan, davlat boshqaruvi va aholi xavfsizligini ta'minlash kontekstida o'rganilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi faoliyati doirasida favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularni prognozlash va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha normativ-huquqiy asoslar shakllantirilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan birinchi tibbiy yordam ko'rsatish standartlari, tez tibbiy yordam brigadalarining faoliyati va aholining tibbiy savodxonligini oshirish bo'yicha qator me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Biroq mavjud ilmiy ishlarda favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning kompleks modeli, ya'ni tashkiliy, pedagogik va amaliy jihatlarini integratsiyalashtirish holda tahlil qilish yetarli darajada yoritilmagan.

Adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin: birinchidan, favqulodda vaziyatlarda birinchi yordam ko'rsatish samaradorligi tizimli yondashuvni talab etadi; ikkinchidan, aholining tayyorgarlik darajasi va amaliy ko'nikmalari hal qiluvchi omil hisoblanadi; uchinchidan, boshqaruv va muvofiqlashtirish mexanizmlarining takomillashuvi tibbiy xizmat sifatini oshiradi. Shu bois mazkur tadqiqotda nazariy va amaliy jihatlarini uyg'unlashtirgan metodologik asos tanlandi.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli, funksional va integrativ yondashuvlarga tayangan holda ishlab chiqildi. Tizimli yondashuv favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni o'zaro bog'liq elementlardan iborat murakkab ijtimoiy-tibbiy tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Funksional yondashuv yordamida birinchi yordam ko'rsatish jarayonining bosqichlari — aniqlash, baholash, stabilizatsiya va evakuatsiya jarayonlari tahlil qilindi. Integrativ yondashuv esa tibbiyot, boshqaruv, pedagogika va psixologiya fanlari kesishmasida mazkur muammoni kompleks o'rganishni ta'minlaydi.

Empirik tadqiqot metodlari sifatida normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish, qiyosiy tahlil hamda kuzatuv metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. Shuningdek, favqulodda vaziyatlar sharoitida harakat algoritmlarini modellashtirish orqali birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning takomillashtirilgan modeli ishlab chiqish ko'zda tutiladi. Metodologik asos sifatida insonparvarlik, tezkorlik, xavfsizlik va samaradorlik tamoyillari yetakchi prinsiplar sifatida belgilandi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili va metodologik asoslar shuni ko'rsatadiki, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish muammosi ko'p qirrali ilmiy masala bo'lib, u nazariy asoslarni chuqurlashtirish va amaliy mexanizmlarni

takomillashtirishni talab etadi. Mazkur tadqiqot aynan shu integrativ yondashuv asosida ilmiy xulosalar ishlab chiqishga qaratilgan.

NATIJALAR

Mazkur tadqiqot doirasida favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish va ko'rsatish tizimining amaldagi holati kompleks tahlil qilindi hamda tashkiliy, metodik va amaliy jihatlari baholandi. Olingan natijalar birinchi tibbiy yordam samaradorligi ko'p omilli tizimga bog'liqligini ko'rsatdi.

Birinchi, normativ-huquqiy asoslar va institutsional tuzilma tahlili favqulodda vaziyatlarda birinchi yordam ko'rsatish bo'yicha aniq reglamentlar mavjudligini tasdiqladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tizimlari o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlari huquqiy jihatdan belgilangan. Biroq amaliyotda idoralararo koordinatsiya jarayonida axborot almashinuvi tezligi va resurslarni taqsimlashda ayrim nomutanosibliklar kuzatilishi aniqlandi. Bu holat favqulodda vaziyatning dastlabki bosqichida vaqt yo'qotilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ikkinchi, empirik kuzatuv va qiyosiy tahlil natijalari favqulodda vaziyatlarda "oltin soat" tamoyiliga rioya etish darajasi birinchi yordam samaradorligining asosiy ko'rsatkichi ekanini tasdiqladi. Dastlabki 60 daqiqa ichida to'g'ri tashkil etilgan birinchi tibbiy yordam jarohatlanganlarning hayotini saqlab qolish ehtimolini sezilarli oshiradi. Shu bilan birga, tezkorlik ko'rsatkichi asosan hududning infratuzilma rivojlanganligi, tez tibbiy yordam brigadalarining moddiy-texnik bazasi va aholining birlamchi amaliy ko'nikmalariga bog'liqligi aniqlangan.

Uchinchi, aholining birinchi tibbiy yordam bo'yicha tayyorgarlik darajasi o'rganilganda, nazariy bilimlar nisbatan yetarli bo'lsa-da, amaliy ko'nikmalar barqaror emasligi ma'lum bo'ldi. So'rov va kuzatuv natijalari ko'rsatishicha, favqulodda vaziyat sodir bo'lgan sharoitda ko'pchilik fuqarolar to'g'ri harakat algoritmini bilsada, psixologik zo'riqish va vahima sababli uni izchil qo'llay olmaydi. Bu esa birinchi yordamni tashkil etishda pedagogik va psixologik tayyorgarlik komponentini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

To'rtinchi, modellashtirish asosida ishlab chiqilgan tashkiliy model favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish jarayonini to'rt bosqichga ajratish samarali ekanini ko'rsatdi: (1) vaziyatni tezkor baholash va xavfsizlikni ta'minlash; (2) jarohatlanganlarni saralash (triage); (3) birlamchi stabilizatsiya; (4) evakuatsiya va keyingi bosqich tibbiy yordamga yo'naltirish. Ushbu algoritmik yondashuv resurslarni optimal taqsimlash hamda o'lim va asoratlar ko'rsatkichini kamaytirishga xizmat qiladi.

Beshinchi, tizimli tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordam samaradorligi uch asosiy omilga bog'liq: tashkiliy muvofiqlashtirish, professional tayyorgarlik va aholi savodxonligi. Mazkur uchlikning uyg'unligi mavjud bo'lgan sharoitda tezkorlik va sifat ko'rsatkichlari sezilarli oshadi. Aksincha, ulardan birining zaifligi butun tizim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida favqulodda vaziyatlarda psixologik barqarorlikni ta'minlash birinchi tibbiy yordam samaradorligining muhim tarkibiy qismi ekanini aniqlandi. Stress va vahima sharoitida tezkor, aniq va izchil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish maxsus trening va simulyatsion mashg'ulotlarni joriy etishni talab etadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning integratsiyalashgan modeli amaliy jihatdan samarali ekanini ko'rsatdi. Tizimli yondashuv, aniq algoritmlar, idoralararo hamkorlik va aholining amaliy tayyorgarligi uyg'unligi favqulodda vaziyatlarda inson hayotini saqlab qolish ko'rsatkichini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Mazkur natijalar birinchi tibbiy yordam tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish jarayoni ko'p bosqichli va ko'p omilli tizim ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan tashkiliy, metodik va psixologik omillar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning har biri umumiy samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan mazkur masalani faqat tibbiy-amaliy nuqtai nazardan emas, balki boshqaruv, pedagogika va ijtimoiy psixologiya integratsiyasi asosida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Birinchi navbatda, idoralararo muvofiqlashtirish masalasi muhim muhokama nuqtasini tashkil etadi. Normativ-huquqiy jihatdan favqulodda vaziyatlarda hamkorlik mexanizmlari belgilangan bo'lsa-da, amaliyotda tezkor axborot almashinuvi va resurslarni safarbar etish jarayonida ayrim uzilishlar kuzatiladi. Bu holat favqulodda vaziyatlarning ilk bosqichida vaqt omilining yo'qotilishiga olib keladi. Aynan vaqt omili esa birinchi tibbiy yordam samaradorligining hal qiluvchi ko'rsatkichi hisoblanadi. Shu sababli boshqaruv tizimini raqamlashtirish, tezkor aloqa kanallarini mustahkamlash va operativ markazlar faoliyatini optimallashtirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, tadqiqot natijalari "oltin soat" tamoyilining amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Biroq mazkur tamoyilning samarali ishlashi faqat professional tibbiyot xodimlariga bog'liq emas. Aholining birlamchi harakat algoritmlarini bilishi va amaliy qo'llay olishi ham muhim omildir. Shu nuqtai nazardan, favqulodda vaziyatlarda birinchi yordamni tashkil etish tizimiga pedagogik komponentni chuqur integratsiya qilish zarur. Bu jarayon aholining tibbiy savodxonligini oshirish, simulyatsion mashg'ulotlar va treninglar orqali psixologik barqarorlikni shakllantirishni talab etadi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat — favqulodda vaziyatlarda qaror qabul qilish tezligi va aniqligi masalasidir. Stress va xavf sharoitida insonning kognitiv imkoniyatlari torayadi, bu esa noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun birinchi tibbiy yordamni tashkil etish modelida aniq va sodda algoritmlardan foydalanish, harakatlar ketma-ketligini standartlashtirish samarali yondashuv sifatida baholanadi. Mazkur standartlashtirish resurslardan oqilona foydalanish hamda inson omili bilan bog'liq xatoliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarda birinchi yordam samaradorligi infratuzilma va moddiy-texnik bazaga ham bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Transport-logistika imkoniyatlari, tibbiy jihozlar bilan ta'minlanganlik darajasi hamda hududiy joylashuv omillari birinchi yordam ko'rsatish tezligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Demak, muhokama doirasida favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni hududiy xususiyatlardan kelib chiqib differensial yondashuv asosida tashkil etish zarurligi asoslanadi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning samarali modeli uch darajali tizim asosida shakllanishi mumkin: institutsional (davlat va idoralararo boshqaruv), professional (tibbiyot va qutqaruv xodimlari malakasi) hamda ijtimoiy (aholining tayyorgarligi va xabardorligi). Ushbu darajalar o'rtasidagi uyg'unlik tizimning barqaror ishlashini ta'minlaydi. Ularning birortasida yuzaga kelgan nomutanosiblik esa umumiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish jarayoni integratsiyalashgan va tizimli boshqaruvni talab etishini ko'rsatadi. Mazkur sohada nazariy asoslarni chuqurlashtirish bilan bir qatorda, amaliy mexanizmlarni takomillashtirish, trening va simulyatsion texnologiyalarni joriy etish, aholi bilan tizimli ishlash orqali barqaror va samarali modelni shakllantirish mumkin. Bu esa favqulodda vaziyatlarda inson hayotini saqlab qolish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish va ko'rsatish jarayoni murakkab, ko'p bosqichli va integratsiyalashgan tizim ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, birinchi tibbiy yordam samaradorligi nafaqat tibbiy muolajalar sifati, balki tashkiliy boshqaruv, tezkorlik, idoralararo muvofiqlashtirish hamda aholining amaliy tayyorgarlik darajasiga bevosita bog'liqdir.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, favqulodda vaziyatlarda "oltin soat" tamoyiliga rioya etilishi hayotni saqlab qolishning asosiy omili hisoblanadi. Dastlabki bosqichda to'g'ri tashkil etilgan harakat algoritmi, jarohatlanganlarni saralash (triage) tizimi va tezkor stabilizatsiya choralarining amalga oshirilishi o'lim hamda asoratlar ko'rsatkichini sezilarli kamaytiradi. Shu bilan birga, vaqt omilining samarali boshqarilishi infratuzilma, logistika va axborot almashinuvi tizimlarining rivojlanganligiga chambarchas bog'liq ekanligi aniqlandi.

Ilmiy tahlillar asosida favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning uch darajali modeli — institutsional, professional va ijtimoiy komponentlar uyg'unligiga asoslangan konseptual yondashuv taklif etildi. Institutsional darajada davlat organlari va mas'ul tuzilmalar o'rtasida aniq vakolat va koordinatsiya mexanizmlari belgilanishi zarur. Professional darajada tibbiyot va qutqaruv xodimlarining uzluksiz malaka oshirish tizimi takomillashtirilishi lozim. Ijtimoiy darajada esa aholining birlamchi tibbiy yordam ko'nikmalarini shakllantirish va psixologik barqarorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarda birinchi yordamni tashkil etishda pedagogik yondashuvning ahamiyatini ko'rsatdi. Aholini tayyorlash jarayoniga interaktiv treninglar, simulyatsion mashg'ulotlar va algoritmik o'qitish metodlarini joriy etish birinchi yordam samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa favqulodda vaziyatlar sharoitida inson omili bilan bog'liq xatoliklarni kamaytirishga imkon beradi.

Umuman olganda, favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etish tizimini takomillashtirish kompleks yondashuvni talab etadi. Tizimli boshqaruv, raqamli texnologiyalarni joriy etish, standartlashtirilgan harakat algoritmlarini ishlab chiqish hamda aholining tibbiy savodxonligini oshirish orqali barqaror va samarali modelni shakllantirish mumkin. Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda favqulodda vaziyatlarda birinchi tibbiy yordamni tashkil etishning integratsiyalashgan nazariy-amaliy modeli ishlab chiqildi va uning samaradorligi asoslab berildi.

Shu tariqa, tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarda inson hayotini saqlab qolish va jamiyat xavfsizligini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish uchun ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qiladi hamda mazkur yo'nalishda keyingi ilmiy izlanishlar uchun konseptual poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi. "Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 1999 (keyingi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).
2. O'zbekiston Respublikasi. "Fuqaro muhofazasi to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2000 (keyingi tahrirlar bilan).
3. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. Birinchi tibbiy yordam ko'rsatish standartlari va tez tibbiy yordam faoliyati bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent, 2022.
5. World Health Organization. Emergency Medical Teams: Minimum Technical Standards and Recommendations for Rehabilitation. – Geneva: WHO Press, 2016.
6. World Health Organization. Health Emergency and Disaster Risk Management Framework. – Geneva: WHO Press, 2019.
7. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. First Aid Guidelines. – Geneva, 2020.
8. Tintinalli J.E., Ma O.J., Yealy D.M. et al. Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide. – 9th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2020.
9. Ciottone G.R. (ed.). Ciottone's Disaster Medicine. – 2nd ed. – Philadelphia: Elsevier, 2016.

10. American College of Surgeons. Advanced Trauma Life Support (ATLS) Student Course Manual. – 10th ed. – Chicago, 2018.
11. Auf der Heide E. Disaster Response: Principles of Preparation and Coordination. – St. Louis: Mosby, 1989.
12. Hogan D.E., Burstein J.L. (eds.). Disaster Medicine. – Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2007.
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Favqulodda vaziyatlar sohasida boshqaruv va hamkorlikni takomillashtirishga oid qarorlar to'plami. – Toshkent, 2021.
14. Karimov I.A. va boshqalar. Favqulodda vaziyatlarda aholini muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: "Fan", 2018.
15. Yuldashev B., Ismoilov R. Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordamni tashkil etish. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2020.